

© Пунченко О.П.

4. Гофман А. Б. Традиции // Культурология : XX век. Словарь, А. Б. Гофман, — СПб.: Университетская книга, 1997. — С. 8.
5. Розов М. А. Теория социальных эстафет и проблемы эпистемологии / М. А. Розов. — Смоленск, 2006. — С. 51.
6. Пастернак Б. Охранная грамота // Воздушные пути. / Б. Пастернак. — М., 1982. — С. 267.
7. Розов М. А. . От зерен фасоли к зернам истины // Вопросы философии. / М. А. Розов. — М., 1990, №7.
8. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки. / В. Я. Пропп. — Л., 1986. — С. 353-354.
9. Ревзин И. И. К общественному истолкованию трех постулатов Проппа // Типологические исследования по фольклору. / И. И. Пропп. — М., 1975. — С.90.

Пунченко О.П. – доктор философских наук, профессор, зав. кафедрой философии и истории Украины Одесской национальной академии связи им. А.С. Попова.

УДК 37.01:15

КОГНИТИВНЫЕ АСПЕКТЫ ФИЛОСОФСКОГО ДИСКУРСА

В статье исследуется сущность философского дискурса и его место в структуре рациональности. Объясняются его виды и регулятивные принципы. Когнитивный аспект раскрывается через аргументацию, которая задает свою категориальную «геометрию» мышления.

Ключевые слова: мышление, рациональность, дискурс, аргументация, диалог, когнитивное, регулятивные принципы, познание.

КОГНИТИВНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ

У статті досліджується сутність філософського дискурсу та його місце у структурі раціональності. З'ясовуються його види та регулятивні принципи. Когнітивний аспект розкривається через аргументацію, яка задає свою категоріальну „геометрію” мислення.

Ключові слова: мислення, раціональність, дискурс, аргументація, діалог, когнітивне, регулятивні принципи, пізнання

COGNITIVE ASPECTS OF PHILOSOPHICAL DISCOURSE

The article investigates the entity of philosophical discourse and its place in the structure of rationality. It explains its kinds and regulative principles. Cognitive aspect is revealed through the argumentation which sets its categorical "geometry" of thinking.

Keywords: thinking, rationality, discourse, argumentation, dialogue, cognitive, regulative principles, cognition.

Постановка проблемы. В культурной динамике ареала науки постоянно складываются различные метасубъективные и интеробъективные дискурсивные образования, выражающие исторические, культурно- и топологически- определенные формы ментальности, производства и трансляции культурного опыта. Взятые в синхронном срезе они образуют пространство идентификации субъекта с окружающей его социальной действительностью, существенно определяя его мировоззренческие установки и действия. Рациональность его мышления и деятельности выступает одной из ключевых ценностей культуры. Эта ценность связана с включением новых теоретических представлений в культуру, что обеспечивает преемственность в развитии интеллектуального потенциала человечества. Новые теоретические представления способны трансформировать культурные стереотипы, внести в культуру системные изменения.

Основой всех этих процессов выступает рациональность, неотъемлемой составляющей которого выступает дискурс, что дало К.А. Зуеву и Е.А. Кроткову ввести понятие дискурсной модели научной рациональности.

Проблема рациональности нашла свое обоснование в работах В.С. Степина, И.С. Алексева, А.А. Ивина, А.А. Лазаревича, В.В. Позднякова, В.Н. Поруса, В. Дильтея, Ж. Делёза, В. Ньютона-Смита, К. Поппера, Р. Рорти, М. Хайдеггера, К. Хьюбнера и многих других. Взаимосвязи рациональности и дискурса посвящены работы Ю. Хабермаса и др.

В научной литературе существует множество подходов к понятию «дискурс». Однако, проблем

в исследовании дискурса, помимо его дефиниции и архитектоники, достаточно много. Это и необходимость исследования регулятивных принципов, дискурса, основных его разновидностей, когнитивного и диалогового аспектов и многие другие.

Целью статьи является исследование сущности дискурса и обоснование его когнитивных аспектов.

Основная часть. С начала возникновения науки и по настоящее время пыливый ум человечества обнаружил в ее содержании интересный парадокс: чем больше мы знаем, тем шире область непознаваемого. Этот парадокс начал складываться еще в рамках рассудочной рациональности. «На рассудок люди полагаются как в науке, так и в обыденной жизни, где его именуют здравым смыслом. Тем не менее рассудок нельзя отождествлять с человеческим умом, *ratio* как таковым» [1, с. 267-268]. Классическая философия раскрыла различия между рассудочной и разумной рациональностью, показав, что ареалом последней является философия и наука. Что же касается рассудочной рациональности, то она охватила прежде всего сферу обыденного познания и, частично, научного. Основной принцип рассудочной рациональности – принцип причинности. В недрах обыденного познания этот принцип выражали положением «из ничего ничего не бывает», в рамках научного познания на основе этого принципа Лейбницем был сформулирован закон достаточного основания. Отмеченные типы рациональности были выделены и осмыслены задолго до того, когда философская мысль обосновала новую типологию рациональности – классическую, неклассическую и постнеклассическую, которые являются предметом исследования в современной методологии науки.

В недрах рассудочной и разумной рациональности сложились коммуникативные основы дискурса, который в современной типологии рациональности, особенно постнеклассической, стал особым предметом философского исследования.

Что же понимается под дискурсом? Прежде всего, дискурс необходимо рассматривать как методологическое исходное понятие, в котором можно выделить его существенные признаки. С этих позиций он предстает как «1) продукт речевой деятельности и текстуальное образование, в котором и посредством которого субъект выражает и анализирует себя как участник культурной коммуникации; 2) семиотико-семантическое единство, внутри себя расчлененное и представляющее процесс и результат взаимодействия субъектов, высказывания которых организованы определенным семантическим центром (обсуждаемой проблемой, например)» [2, с. 121].

Исследование архитектоники дискурса показывает, что он предстает в различных ипостасях: и как создаваемая посредством текста картина природной и социальной реальности; и как фундаментальная смысловая нагрузка, имеющая тематическое ядро, вокруг которого строится коммуникация; и как коммуникативно-знаковая система в единстве ее интенции и контекста. Дискурс предполагает репрезентацию гносеологических установок, относительно познания сущности дискутируемой проблемы.

Вводя в научный обиход понятия «дискурсивной модели научной рациональности» К.А. Зуев и Е.А. Кортков, подчеркивают неразрывную связь дискурса и рациональности. «1. Дискурс, – отмечают они, – это языковой феномен, он «соткан» из языка, однако лингвистические правила составляют лишь часть правил, управляющих использованием языка. Другая их часть отражает процессуальную и диалогическую природу дискурса, особенности социальных статусов и целевых интенций участников коммуникации. 2. Дискурс – это, конечно же, мышление, но не как «чистая» идеальность, субъективная имманентность и монологичность, а как речевые акты... 3. Дискурс – это последовательность высказываний или текст» [3, с. 6-7].

Конечено же первые два момента раскрывают логико-гносеологическую и коммуникативную природу дискурса, поскольку он диалогичен, всегда несет определенную смысловую нагрузку.

Поскольку дискурс предполагает коммуникацию по заранее известной проблеме, то он отражает форму движения мысли участников дискурса. Мышление в этом процессе выступает в качестве уточнения и корреляции знаний о предмете. В логико-гносеологическом плане дискурс предстает как форма порождения и существования нового знания в процессе интеркультурного диалога и сотрудничества субъектов, представляющих различные культуры.

Поскольку дискурс раскрывает свое содержание через культурную коммуникацию, то он предстает как надиндивидуальное образование. Это образование не относится по своему содержанию ни к семиотической, ни к семантической, ни к коммуникативной сферам в отдельности, несмотря на то, что на языке каждой из них можно описать ту или иную коммуникативную формацию. Дискурсивное образование – это образование культурно-типового характера, оно представляет собой

культурну цілісність, в якій основні універсали перебувають в формі контекстуальної взаємозв'язаності. Він характеризується визначеністю комунікативних стратегій, практик спілкування і трансляції культурно-цивілізаційного досвіду. І з урахуванням усіх цих характеристик дискурс представляє як спосіб пізнавальної діяльності, що і ріднить його з раціоналізмом.

Таким чином, філософський дискурс – це індивідуальна культурна цілісність мисльничого акту, в якій продукти мовної діяльності і текстувальне формування знаходяться в контекстуальній залежності і де суб'єкти виступають як комунікатори досягнення істини. Філософський дискурс, як складне, цілісне семиотико-семантичне, інформаційно-комунікативне і інституційно-організаційне формування базується на ряді регулятивних принципів і містить ряд когнітивних аспектів, що складають його структуру. Відмінність від дискурсу в природних і технічних науках, філософський дискурс пов'язаний «з категоріальним простором мислення – мовлення про світ, про місце і ролі людини в ньому, і «координатами» цього простору є філософські категорії (концепти)» [3, с. 148]. Завдяки цим концептам будь-яке філософське напрoдження задає свою «геометрію» мислення. Порівняльний аналіз, навіть маючи поверхневий характер, показує, що з одних і тих же категорій можна побудувати різну «геометрію» мислення. Наприклад, категорія «буття» несе різну смислову навантаження в матеріалізмі і ідеалізмі; поняття «екзистенціал» – в марксизмі і екзистенціалізмі; поняття «істина» – в науці і релігії і т.д. Введення в науку нових понять і категорій є причиною зміни «геометрії» мислення ученого. Введення в науку обійшло поняття «синергетика» змінило «геометрію» мислення ученого. Тому однією з головних завдань філософії виступає розвиток нового категоріального апарату, формування концептів (Ж. Делёз, Ф. Гваттарі); формування нових значень (В.С. Степін); розробляти різноманітні аспекти буття і пізнання.

Когнітивний аспект філософського дискурсу – це поле, де розгортається комунікація в формі діалогу. Тут розгортається простір міжособистісної комунікації, має обов'язково місце реальне буття Другого в процесі комунікації, формою цієї комунікації виступає діалог, одна з цих форм, яка виводить ініціатора комунікації за «межі себе» і за допомогою якої останній репрезентує свої наукові ідеї Другому. Уже на цьому етапі простір комунікації стає «спеціальним» в повному значенні цього поняття. В процесі цієї комунікації артикулюється відповідний текст, де учасники цього процесу, виходячи з різних концептів, повинні прийти до якогось-то консенсусу. Але цей консенсус повинен бути істинним. Наші думки, облечені в сувору логічну форму, повинні відповідати обговорюваному предмету. Тому учасники цього процесу комунікації мають визначену суму знань про предмет.

Для філософського дискурсу людині необхідні конкретні знання, які в певній мірі проливають світ на обговорювану проблему, виступають як вихідні передумови для її розкриття. Кожен з учасників дискурсу при діалозі ніколи не починає з нуля. Крім того, сама постановка дискусійної проблеми обумовлена попереднім пізнанням. Хід діалогу передбачає використання його суб'єктами того когнітивного потенціалу по дискусійній проблемі, який має в арсеналі науки.

В процесі діалогу виникає мікронаукова середовище, як особливий простір циркуляції думки інтелектуалів цього процесу, «Середовище – це місце, де накопичується постійне і взаємне прагнення до розуміння Другого. Середовище передбачає визнання Другого, його самоцінності і право на участь в творчому пошуку. Другий визнається в його неповторності і своєрідності. Середовище – це особлива духовна атмосфера, в якій парить дух вдячності за можливість спілкування. Це школа інтелекту і вирощування інтелекту, удосконалення інтелектуальності і перевірка на інтелектуальність» [2, 34].

Когнітивний аспект філософського дискурсу тісно пов'язаний, перш за все, з аргументацією, доводи тут мають як свою мету зміст філософських концептів. «Аргументація – це процес обґрунтування визначеної точки зору... з метою її смислової ідентифікації з досліджуваною реальністю і прийняття науковим суспільством. В процесі аргументації потрібно показати, во-перше, що дійсно існують досліджувані об'єкти... як володіючі зафіксованими властивостями, інтенсивність і динаміка яких залежить від структури об'єкта..., во-друге, потрібно в певній мірі впливати на інших людей..., щоб вони прийняли запропоновану точку зору як власне переконання, в певній мірі змінивши свої старі погляди, – зауважує В.К. Лукашевич. – Перший процес складає логіко-гносеологічний аспект

аргументації, другої – її логико-комунікативний аспект» [4, 182].

Аргументація в дискурсі предстает як процес приведення конкретних логічних доводів для обґрунтування дискусійної проблеми. В аргументації може бути використано произвольне, але кінцеве число аргументів. Спосіб зв'язу аргументів між собою, а також з аргументуємым положенням (тезисом) виступає в діалозі як форма аргументації, доказальства. Специфіка кожного з елементів аргументації суттєво впливає на загальний характер процесу аргументації, тому в ході цього процесу учасники дискурсу повинні спиратися на систему наукових знань, положень.

В когнітивному аспекті дискурсу аргументи використовуються в двох напрямках: або для непрямого або опосередкованого прираження знань досліджуваної проблеми, або опроверження в ході якого встановлюється ложність тезису або засвідчення його обґрунтування. Але при будь-якому напрямку аргументації «важливішим (хоча і не єдиним) орієнтиром для дискурсу філософії є його дефінітивна коректність («прозорість» смислового значення і логічна когерентність, якими, тим не менше, нерідко пренебрегають» [3, с. 155].

Когнітивний аспект дискурсу по відношенню до діалогового є визначальним. Діалоговий аспект важливий, оскільки в ньому можна ідентифікувати зміст проблеми частково з собою точної зорічки або перетворити проблему в об'єкт критики. Якщо ця критика конструктивна, вона буде сприяти розв'язанню проблеми з позицій когнітивного аспекту, в протилежному випадку обґрунтування істини, відносно дискусійної проблеми, складно.

Окрім когнітивного і діалогового аспектів в архітектоніку дискурсу входять, як вище було зазначено, базові регулятивні принципи, що виступають в формі вимог, критеріїв, наукових процедур, в яких накопичується практика наукового пізнання. Ці критерії, вимоги не апріорні, їх зміст обумовлено всім ходом розвитку науки, це ціннісні орієнтири для учасників дискурсивної форми. Їми виступають наступні.

В-перших, об'єктивність, в основі якої лежить постулат: суб'єкту наукового дискурсу протистоїть світ матеріальних і духовних цінностей, незалежний від його свідомості. Цей принцип передбачає постулювання сутностей, доступних тільки теоретичному мисленню. Ці теоретичні об'єкти мають фундаментальний характер і дозволяють розкрити спостережувані явища, т.є. досягти їх повного обґрунтування умозаключительно, без привнесення більшої частини суб'єктивного.

В-других, нормативність, так як будь-який інституціональний дискурс є нормативним в тому сенсі, що він виробляється з орієнтацією на набір правил і стандартів діяльності, історично сформованих в межах відповідної практики. При цьому передбачається існування достатньо суворих критеріїв для розв'язання дискусійної проблеми.

В-третьих, інтерсуб'єктивність, яка, з однієї сторони, є продовженням об'єктивності, але виступає в різних аспектах: семантичної (ясність і загальна прийнятність понять і аргументів, на основі яких будуються висловлювання); емпіричної (обґрунтованість тезису емпіричними фактами); операціональної (ясність і обґрунтованість висловлювань учасників дискурсу, використання і оперування достатньо відомими істинними фактами).

В-четвертих, методологічність, що означає – будь-який дискурсивний процес повинен здійснюватися з допомогою визначеної сукупності методів. З точки зору методологічності дискурс призначений для отримання знань, для розв'язання обмеженого кола завдань. Ефективність використання принципу методологічності розкриває процес визнання його учасниками діалогу, але при цьому даний принцип зберігає властивості інтерсуб'єктивності.

З інших принципів дискурсу можна виділити: непередвзятість, емпіричність, концептуальність, дефінітивну ясність, непротиворечивість. Але всі ці принципи в структурі дискурсу пов'язані з установкою на пошук істини. Тому когнітивний аспект в структурі дискурсу є детермінуючим.

Висновки.

1. Дослідження поняття і сутності філософського дискурсу дозволило визначити його як індивідуальну культурну цілісність мислительного акту, в якому продукти мовної діяльності і текстувальне формування знаходяться в контекстуальній залежності і де суб'єкти виступають як комунікатори досягнення істини. Розкрито специфіку філософського дискурсу.

2. Дослідження архітектоніки дискурсу дозволило виділити його аспекти: когнітивний і діалоговий. Обґрунтовано пріоритет когнітивного аспекту, оскільки він

конкретизує процес познання істини в ході комунікації учасників діалога.

3. Раскрыта аргументация как дискурсе, содержащая интенции философских концептов, а также в смысловом отношении, идентифицирующая смыслы и интерпретации проблемы с исследуемой реальностью.

4. Обобщены базовые регулятивные принципы дискурса в форме требований, критериев, научных процедур, в которых аккумулируется практика научного познания. К ним, в первую очередь, отнесены: объективность, нормативность, интересубъективность и методологичность.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Мареева Е. В. Философия науки / Е.В. Мареева, С.Н. Мареев, А.Д. Майданский. — М.: ИНФРА-М, 2010. — 333 с.

2. Поздняков В.В. Дискурсивные контексты коммуникативной идентификации субъекта / В.В. Поздняков // Национальная философия в современном мире. — Минск, Право и экономика, 2010. — С. 121—131.

3. Зуев К.А. Рациональность: дискурсивный подход / К.А. Зуев, Е.А. Кротков. — М.: РАГС, 2010. — 178 с.

4. Лукашевич В.К. Философия и методология науки / В.К. Лукашевич. — Минск: Современная школа, 2006. — 320 с.

*Тодорова С. М. – асистент Одеської національної академії харчових технологій
УДК: 159.947.2 : 159.923.2 – 043.8/9*

СВОБОДА ЯК ПОВНОТА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ІСНУВАННЯ

У статті розглядається відносність та абсолютність людського виміру свободи. Висвітлено різноманітність поглядів на проблему свободи волі. Зроблено висновок, що свобода дана людині для того, щоб усвідомити найважливіші істини і вміти робити правильний вибір.

Ключові слова: свобода, воля, самопізнання, традиція.

СВОБОДА КАК ПОЛНОТА ИНДИВИДУАЛЬНОГО СУЩЕСТВОВАНИЯ

В статье рассматривается относительность и абсолютность человеческого измерения свободы. Отражено разнообразие взглядов на проблему свободы воли. Сделан вывод о том, что свобода дана человеку для того, чтобы осознать важнейшие истины и уметь делать правильный выбор.

Ключевые слова: свобода, воля, самопознание, традиция.

FREEDOM AS THE FULLNESS OF THE INDIVIDUAL EXISTENCE

The article discusses the relative and absolute freedom of the human dimension. Reflect the diversity of views on the problem of free will. It is concluded that the freedom given to man in order to realize the most important truth, and be able to make the right choice.

Keywords: freedom, will, self-knowledge, tradition.

Перефразовуючи відомий протагорівський вираз: людина є мірою будь-якої свободи, що існує, оскільки вона існує, і що не існує, оскільки вона не існує. Тут вся увага концентрується на тому, що свобода виступає не атрибутом якоїсь зовнішньої об'єктивної субстанції, а є проявом індивідуальних форм людської життєдіяльності.

Свобода як звільнення від усякого роду залежностей в індустріально розвинених країнах у значній мірі відбулася. Тут досягнуто достатньо високого рівня зовнішньої свободи. Як писав Ж. Бодрійар, «у нас тепер царство повної свободи, загальної ні-до-чого-не-прихильності, нікому-не-зобов'язаності, ні-в-що-не-вірування» [2. 52]. Однак така свобода в багатьох сенсах зовсім не викликає задоволеності. Тому актуальним є звернення саме до цієї теми, так як останнім часом ця проблема супроводжується наростанням багатьох достатньо гострих загально-соціальних та індивідуально-людських проблем.